

UDK: 304:316.422.42:316.653(575.1)

Elyor ZAITOV,
O'zbekiston Milliy universiteti dotsenti, PhD
E-mail: e.zaitov@nuu.uz

O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi professori Sh. Sodiqova taqrizi asosida

THE EXPERIENCE OF ASIAN COUNTRIES IN THE DEVELOPMENT OF THE MAHALLA INSTITUTE

Annotation

In this article, the author has studied and comparatively analyzed the experience of Asian countries in the development of the mahalla institute. The activities and experience of the self-governing bodies of the developed Asian states of Japan, South Korea, India, Singapore have been scientifically studied, attention has been paid to the issue of introducing the positive experience of these states on the scale of the mahalla of Uzbekistan.

Key words: Mahalla, management, state, population, community, personality, municipality, need, model, government, utilities, integration, form, attitude.

ОПЫТ АЗИАТСКИХ СТРАН ПО РАЗВИТИЮ ИНСТИТУТА МАХАЛЛИ

Аннотация

В данной статье автором изучен и сравнительно проанализирован опыт азиатских стран по развитию института махалли. Научно исследована деятельность и опыт органов самоуправления развитых азиатских государств Японии, Южной Кореи, Индии, Сингапура, уделено внимание вопросу внедрения положительного опыта этих государств в масштабах махалли Узбекистана.

Ключевые слова: Махалля, управление, государство, население, сообщество, личность, муниципалитет, потребность, модель, власть, коммунальные услуги, интеграция, форма, отношение.

MAHALLA INSTITUTINI RIVOJLANTIRISHDA OSIYO DAVLATLARING TAJRIBASI

Annotatsiya

Ushbu maqolada muallif mahalla institutini rivojlantirishning Osiyo davlatlari tajribasi o'rganilgan va qiyosiy tahlil qilingan. Rivojlangan Osiyo davlatlaridan Yaponiya, Janubiy Koreya, Hindiston, Singapur davlatlarning o'zini o'zi boshqarish organlari faoliyati va ularning tajribalari ilmiy jihatdan tadqiq qilingan bo'lib, ushbu davlatlarning ijobiy tajribalarini O'zbekiston mahallari miqyosida joriy etish masalasiga e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlar: Mahalla, boshqaruv, davlat, aholi, jamoa, shaxs, munitsipalitet, ehtiyoj, model, hokimiyat, kommunal xizmat, integratsiya, shakl, munosabat.

Kirish. Mahalla institutini rivojlantirishda turli mamlakatlarning jamoaviy boshqaruvga oid tajribalarini o'rganish muhim ahamiyatga ega. Osiyo davlatlarida mahalliy jamoalarni boshqarishning turli shakllari mavjud bo'lib, ular mahalliy aholining ijtimoiy-iqtisodiy ehtiyojlarini qondirish va jamoaviy munosabatlarni rivojlantirishga qaratilgan.

Ko'pgina mamlakatlarda davlat boshqaruvi aholiga xizmat ko'rsatishda ikki asosiy bo'g'inga bo'linadi: markaziy davlat boshqaruv organlari va mahalliy davlat boshqaruv organlari [1]. Markaziy organlar vazirliklar va ularning hududiy bo'linmalari faoliyatini nazorat qiladi, mahalliy organlar esa o'z hududlarida boshqaruvni amalga oshiradi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. "Mahalliy hokimiyat", "mahalliy davlat boshqaruv organi", "mahalliy boshqaruv instituti" va "mahalliy boshqaruv tizimi" kabi atamalar ko'pincha o'zaro sinonim sifatida qo'llanadi. Boshqaruv esa vakolatli shaxslar tomonidan amalga oshiriladigan usullar, vositalar va munosabatlarni anglatadi.

Yaponiya mahalliy davlat hokimiyati organlarini o'rganishning turli yo'nalishlari mavjud bo'lsa-da, ushbu qo'llanmada asosiy e'tibor ushbu tuzilmalarning kadrlar siyosati bilan bog'liq jihatlariga qaratiladi. Yaponiyada mahalliy boshqaruv tizimi ikki darajali tuzilmaga ega bo'lib, prefekturalar va ularni tashkil etuvchi munitsipalitetlardan iborat.

Prefekturalar va munitsipalitetlar teng maqomga ega mahalliy jamoat tashkilotlari sifatida birgalikda faoliyat yuritadi. Prefekturalar kengroq mintaqaviy boshqaruv uchun mas'ul hududiy hokimiyat organlari bo'lib, Yaponiya hududi 47 ta prefekturadan iborat. Munitsipalitetlar esa mahalliy aholi bilan yaqindan hamkorlik qiluvchi va ularning ehtiyojlarini qondirishga yo'naltirilgan ishlarni amalga oshiradigan organlardir. 2019 yil 1 yanvar holatiga ko'ra, mamlakatda 790 ta shahar, 745 ta

shaharcha va 183 ta qishloq mavjud. Ularning vazifalarida jiddiy farqlar bo'lmasa-da, shahar maqomiga erishish uchun munitsipalitetning aholisi kamida 50 000 bo'lishi lozim. Shuningdek, shaharlar prefekturalar tomonidan belgilangan talablarga javob berishi shart.

Prefekturalar va munitsipalitetlardan tashqari, mahalliy hokimiyat bilan bog'liq aniq vazifalar uchun maxsus jamoat tuzilmalari ham mavjud. Bularga maxsus vardlar, kooperativlar va jamoat mulki tumanlari kiradi. Tokiodagi 23 ta maxsus vardlar shaharlar bilan o'xshash qoidalar asosida faoliyat yuritadi, biroq ular Tokioning yirik megapolis sifatidagi o'ziga xos ehtiyojlarini hisobga olgan holda ishlab chiqilgan.

Yaponiya mahalliy boshqaruv organlari hokimiyatni markazlashtirmagan holda faoliyat yuritadi, bu esa ularga mustaqil ravishda davlat xizmatlarini tashkil etish va qarorlar qabul qilish imkonini beradi. Kadrlar boshqaruvi mahalliy boshqaruvda muhim ahamiyatga ega bo'lib, bunga kadrlar bo'yicha komissiya yoki adolat komissiyalari mas'uldir.

Ishga qabul qilish jarayoni odatda markaziy hukumat tomonidan tashkil etiladigan maxsus tanlov imtihonlari orqali amalga oshiriladi. Imtihonlar umumiy va maxsus fanlarni o'z ichiga olib, nomzodlar psixologik testlardan ham o'tishi kerak bo'ladi. Dastlab yozma test o'tkazilib, tanlovning so'nggi bosqichida og'zaki suhbat asosida nomzod tanlab olinadi. Ishga qabul qilish jarayoni keng jamoatchilikka e'lon qilinadi va savollarning murakkabligiga ko'ra turli darajalarga bo'linadi. Imtihonlar barcha uchun teng va ochiq bo'lib, jins, ijtimoiy mavqe yoki ilmiy darajadan qat'iy nazar, barcha nomzodlar ishtirok etishi mumkin.

Shuningdek, lavozimlarning 70% da fuqarolik maqomi talab qilinmaydi, bu esa chet el fuqarolari uchun ham ish imkoniyatlarini ochib beradi. Nogironligi bo'lgan shaxslar uchun

maxsus sharoitlar yaratish maqsadida imtihonlar brayl alifbosida yoki kattalashtirilgan shriftlarda o'tkaziladi, shuningdek, jismoniy nuqsoni bo'lgan shaxslar uchun alohida saralash ishlari amalga oshiriladi [2].

Yaponiyada mahalliy jamoalar "Chonaykay" va "Kumiay" kabi jamoaviy boshqaruv tuzilmalari asosida faoliyat yuritadi. Bu ikki tuzilma Yaponiya jamiyatining jamoaviy an'analari saqlashga, fuqarolar o'rtasidagi hamkorlikni oshirishga va jamoatchilik turmushini yaxshilashga xizmat qiladi. Ushbu model jamoatchilik ishlarini muvofiqlashtirish, infratuzilmani rivojlantirish va jamoa a'zolari o'rtasidagi hamjihatlikni ta'minlashga qaratilgan.

Ushbu tuzilmalar yo'llarni ta'mirlash, kommunal xizmatlarni nazorat qilish, jamoaviy tadbirlarni tashkil etish va jamoatchilik ishlarini muvofiqlashtirishda muhim rol o'ynaydi. Jamoalarning asosiy maqsadi aholining ehtiyojlarini birgalikda hal qilish va infratuzilmani yaxshilashdir. Jamoat a'zolari jamoaviy manfaatlarini himoya qilish uchun birlashib, o'z vazifalarini ixtiyoriy ravishda bajaradilar.

Tadqiqot metodologiyasi. Mahalliy jamoalar boshqaruvining asosiy prinsiplaridan biri o'zaro ko'makdir. Jamoa a'zolari kommunal muammolarni hal qilish, ekologik holatni yaxshilash va jamoaviy tadbirlarda faol qatnashadi. Har bir jamoa a'zosi o'z mas'uliyatini anglab, mahalliy muammolar yechimini ta'minlash uchun ko'ngilli ravishda faoliyat yuritadi. Bu yondashuv jamoa ichidagi birdamlikni kuchaytirib, hamkorlik muhitini shakllantiradi.

Yaponiyaning "Chonaykay" va "Kumiay" modellari O'zbekiston mahalla instituti uchun quyidagi yo'nalishlarda amaliy o'rnatish mumkin:

- Aholi faolligini rag'batlantiruvchi mexanizmlar joriy etish orqali jamoaviy tashabbuslarni qo'llab-quvvatlashda;
- Ekologik tashabbuslarni tashkil etish, kommunal xizmatlarni nazorat qilish va jamoa tadbirlarini o'tkazishda;
- Jamoa a'zolarini rag'batlantirish uchun ko'ngilli faoliyatning ahamiyatini yorituvchi dasturlar ishlab chiqishda.

Demak, Yaponiyaning "Chonaykay" va "Kumiay" kabi jamoaviy boshqaruv tizimlari mahalliy darajada uyushgan boshqaruvni rivojlantirish va aholining jamoatchilik ishlaridagi ishtirokini ta'minlash bo'yicha samarali mexanizmdir [3]. O'zbekiston mahalla instituti ushbu tajribadan foydalanib, mahallalarda aholining faolligini oshirish, hamjihatlikni mustahkamlash va jamoaviy tashabbuslarni rag'batlantirish yo'nalishlarida katta yutuqlarga erishishi mumkin.

Hindistonda "Panchayat" tizimi mahalliy boshqaruvning detsentralizatsiya qilingan samarali shakli bo'lib, jamoaviy ishtirokni ta'minlash va mahalliy resurslarni samarali boshqarishga yo'naltirilgan. Ushbu tizim qishloq hududlarida ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish va jamoaviy boshqaruvning muvaffaqiyatli modeli sifatida tan olingan. "Panchayat" tizimi quyidagi jihatlari bilan mahalliy boshqaruv jarayonini shaffof va adolatli qiladi:

- Panchayat tizimi Hindiston konstitutsiyasida qonunan belgilangan bo'lib, mahalliy darajada boshqaruv vakolatlarini kengaytirish maqsadida joriy etilgan;
- Mahalliy aholi boshqaruv jarayonida, jumladan qarorlar qabul qilishda faol ishtirok etadi, bu esa demokratik tamoyillarni mustahkamlaydi;
- Detsentralizatsiya mahalliy muammolarni o'z vaqtida hal qilish imkonini yaratadi.

Panchayatlar mahalliy resurslarni boshqarish va rivojlantirishda faol ishtirok etadi. Suv, yer va boshqa tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va ularni muhofaza qilishni tashkil etadi. yo'llar, maktablar, sog'liqni saqlash obyektlarini qurish va boshqa infratuzilma loyihalarini amalga oshiradi. Kam ta'minlangan qatlamlarga yordam ko'rsatish va aholi farovonligini oshirishga qaratilgan ijtimoiy dasturlarni amalga oshiradi.

Hindistonning "Panchayat" tizimi quyidagi sohalarida O'zbekiston mahalla instituti uchun qo'llanilishi mumkin jihatlari bu Panchayat tizimining demokratik yondashuvi mahallalarda aholi bilan birgalikda qaror qabul qilish jarayonlarini takomillashtirishda foydali bo'lishi mumkin. Tabiiy va ijtimoiy resurslardan samarali foydalanish bo'yicha Hindiston tajribasi O'zbekiston mahallalari uchun amaliy qo'llanma sifatida xizmat

qilishi mumkin. Aholining jamoaviy hayotdagi faolligini oshirish va ularning jamoaviy mas'uliyatini kuchaytirish uchun Panchayat tizimidagi mexanizmlardan o'rnatish mumkin [4].

Hindistonning "Panchayat" tizimi jamoaviy boshqaruv va detsentralizatsiyaning samarali namunasidir. Uning jamoaviy qaror qabul qilish, resurslarni boshqarish va aholining faolligini ta'minlash bo'yicha tajribasi O'zbekiston mahalla instituti uchun o'rnatish bo'lib xizmat qilishi mumkin. Bu tajriba asosida mahallalarda jamoaviy tashabbuslarni rag'batlantirish, aholi bilan yaqin hamkorlikni yo'lga qo'yish va mahalliy muammolarni tezkor hal qilish imkonini yaratiladi.

Singapurda mahalliy jamoalar boshqaruvi jamoaviy uyg'unlik, madaniy xilma-xillikni saqlash va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashga yo'naltirilgan. Ushbu yondashuv turli millat va madaniyatlar o'rtasida hamjihatlikni mustahkamlash va aholining jamoaviy faolligini oshirish bo'yicha samarali model hisoblanadi. Singapur mahalliy boshqaruv organlari jamoaviy uyg'unlik va madaniy xilma-xillikni qo'llab-quvvatlashda quyidagi vazifalarni bajaradi:

Turli millat va madaniyatlar o'rtasida o'zaro hurmat muhitini yaratish orqali jamoaviy birdamlikni ta'minlaydi;

Ko'ngillilar tashabbuslarini qo'llab-quvvatlab, jamoaviy munosabatlarni kuchaytirish uchun tadbirlar tashkil etadi;

Qabul qilinadigan qarorlar umumiy manfaatlarini hisobga olgan holda shakllantiriladi.

Singapur mahalliy jamoalar boshqaruvi ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash uchun aholining ijtimoiy mas'uliyatini oshirish va jamoalar o'rtasidagi munosabatlarni mustahkamlashga qaratilgan loyihalarni amalga oshiradi. Bayramlar, an'anaviy marosimlar va madaniy musobaqalar orqali jamoa a'zolarining ijtimoiy faolligini oshiradi [5]. Jamoalar o'rtasida sport musobaqalarini tashkil qilib, jismoniy salomatlik va jamoaviy hamjihatlikni qo'llab-quvvatlaydi.

Tahlil va natijalar (Analysis and results). Singapur tajribasi O'zbekiston mahalla instituti uchun quyidagi sohalarida foydali bo'lishi mumkin:

Turli millat va madaniyat vakillari o'rtasidagi uyg'unlikni ta'minlash va jamoaviy munosabatlarni yaxshilash uchun maxsus choralar joriy etish mumkin.

Madaniy tadbirlar va jamoaviy musobaqalar tashkil qilish orqali mahalladagi aholining faolligini oshirish.

Jamoa a'zolarining ijtimoiy mas'uliyatini kuchaytirish maqsadida turli dasturlar ishlab chiqish.

Demak, Singapurning jamoaviy integratsiya va uyg'unlikka qaratilgan modeli O'zbekiston mahalla instituti uchun muhim o'rnatish bo'lishi mumkin. Turli millat va madaniyat vakillari o'rtasida birdamlikni ta'minlash, jamoaviy hamjihatlikni rivojlantirish va ijtimoiy barqarorlikka erishish maqsadida Singapur tajribasidan foydalanib, mahalliy darajada integratsiya va hamkorlikni kuchaytirish mumkin.

Janubiy Koreyada mahalliy hokimiyat tizimi viloyat hukumatlari orqali boshqariladi, va ular o'z navbatida milliy hukumatga bo'ysunadi. Mahalliy hokimiyat tizimi ikki darajali bo'lib, yuqori va quyi mahalliy hokimiyat darajalaridan tashkil topgan. Har bir tuman rahbari mahalliy aholi tomonidan saylanadi, ammo uning o'rinbosarlari markaziy hukumat tomonidan tayinlanadi. Bu o'rinbosarlar ma'muriy ishlar bo'yicha keng vakolatlarga egadirlar. Mahalliy hokimiyat rahbarlari to'rt yillik muddatga saylanadi va qayta saylanish imkoniyatiga egadirlar.

Mahalliy davlat boshqaruviga ishg'a qabul qilish kareraga asoslangan tizim bo'yicha ochiq tanlov orqali amalga oshiriladi. Ishga qabul qilish jarayonida gender tengligi, nogironligi bo'lgan shaxslar va ijtimoiy himoyaga muhtoj aholiga ustuvorlik beriladi [6].

Davlat xizmatchilari faoliyati samaradorlikni baholash tizimi orqali baholanadi. Baholash, asosan, yuqori va o'rta darajadagi rahbarlar uchun majburiy hisoblansa-da, boshqa xodimlar uchun minimal darajadagi yillik baholash yoki norasmiy baholash shaklida o'tkaziladi. Samaradorligi yuqori bo'lgan xodimlarga qo'shimcha bonuslar taqdim etiladi. Ish haqi tizimi har yili qayta ko'rib chiqiladi va belgilangan turmush darajasi, inflyatsiya va xususiy sektorning o'rtacha ish haqi ko'rsatkichlari inobatga olinadi.

Janubiy Koreya mahalliy davlat boshqaruv organlari hodimlarning malakasini oshirish va qayta o'qitishga alohida e'tibor qaratadi. Barcha xodimlar ish tajlari va lavozim ehtiyojlaridan kelib chiqib maxsus kurslarda ishtirok etadilar. Bu o'qitishlar majburiy bo'lib, davomiyligi lavozim talablariga qarab farq qiladi.

Malaka oshirish va o'qitish jarayonida to'rtta muhim jihatga e'tibor qaratiladi: o'qitish tizimi, o'qitish dasturlari, o'qitish infratuzilmasi, va o'qitish muassasalari. Bu yondashuv xodimlarning kasbiy salohiyatini oshirishga hamda mahalliy hokimiyat organlarining samaradorligini ta'minlashga qaratilgan [7].

Xulosa va takliflar. Shunday qilib, mahalla institutini rivojlantirish bo'yicha xorijiy tajribalarni o'rganish, O'zbekistonning mahalliy boshqaruv tizimini takomillashtirish

uchun katta ahamiyatga ega. Jahon amaliyotidan kelib chiqib, turli mamlakatlardagi mahalliy boshqaruv modellari jamoaviy munosabatlarni rivojlantirish va ijtimoiy ehtiyojlarni qondirishda samarali mexanizmlar ekanligini ko'rsatadi.

Yaponiya modeli ikki darajali tuzilmaga asoslanib, jamoaviy tashabbuslarni rivojlantirish, hamjihatlikni ta'minlash va aholining faolligini oshirish uchun zamin yaratadi. Hindistonning "Panchayat" tizimi detsentralizatsiya va aholining faol ishtirokini ta'minlash orqali mahalliy resurslarni samarali boshqarishda katta ahamiyat kasb etadi. Singapur tajribasi madaniy xilma-xillikni saqlash, jamoaviy uyg'unlik va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashda namunali model hisoblanadi. Xorijiy tajribalarni chuqur o'rganish va milliy kontekstga moslashtirish orqali O'zbekiston mahalla institutini yanada samarali tashkil etish va rivojlantirish mumkin.

ADABIYOTLAR

1. Бўстонов А. ва бошқалар. Фуқаролар йиғинлари ходимлари фаолиятини манзилли ташкил этиш. Услубий қўлланма. Тошкент., 2021. – 96 б.
2. Маҳаллий давлат ҳокимияти органларида инсон ресурсларини бошқариш. Қўлланма. 2022. – Тошкент. 2022. – Б. 14-15.
3. <https://www.imf.org/external/russian/pubs/ft/fandd/2018/12/pdf/langan>
4. Мамадиев Ш. Ҳинд жамиятида табақа тизими ижтимоий механизми сифатида вужудга келиши. Международный журнал "Новости образования": исследование в XXI веке. №6 (100). 2023. – Б. 7.
5. Эгамбердиева Н. ва бошқалар. Ўзбекистон маҳаллари: кеча ва бугун. Тошкент. 2022. – Б. 269.
6. Kholmamatovich Z. E. History of the Formation and Stages of Development of the Mahalla in Uzbekistan // Tuijin Jishu/Journal of Propulsion Technology. – 2023. – Т. 44. – №. 2.
7. Маҳаллий давлат ҳокимияти органларида инсон ресурсларини бошқариш. Қўлланма. 2022. – Тошкент. 2022. – Б. 17.